

## بررسی موانع موجود در فرایند درس پژوهی و ارائه راه کارهای مقابله با آن در مدرسه

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۴/۱۵ تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۶/۰۴)

شهران قمری

چکیده

درس پژوهی روش پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس و یکی از سودمندترین و کاربردی ترین برنامه های پرورش حرفه ای معلمان در مدارس محسوب می شود. معلمان از این طریق در طراحی، اجرا و ارزیابی فرصت می یابند با یکدیگر همکاری، همیاری و مشارکت کنند و مسائل مرتبط با یادگیری برنامه های درسی را جستجو کنند و به دنبال دیدگاه های خود پرداخته و از یکدیگر بیاموزند.

درس پژوهی رویکردی برای توسعه ی دانش حرفه ای معلمان است. در این رویکرد، معلمان با حضور در گروه های کوچک با تشریک مساعی و با شرکت در جلسات هم اندیشی پیرامون اهداف و محتوای دروس، به یک برنامه ی مقدماتی برای تدریس دست می یابند، سپس با مشاهده ی اجرای برنامه و نقد آن، فرصتی برای رشد حرفه ای خود مهیا می سازند. معلمان از طریق درس پژوهی، یاد می گیرند که چگونه از یکدیگر بیاموزند و در تجارب آموزشی و تربیتی یکدیگر سهیم شوند. آنها بدین ترتیب می توانند با بازاندیشی در رفتارهای آموزشی خود، راه های بهتری برای تدریس بیابند و به تولید دانش حرفه ای بپردازند. (سرکارآرانی،

پژوهشهای بین المللی اخیر در زمینه توسعه حرفه ای معلمان، روشنگر جهت گیریهای متفاوتی از اقدامات معمول در این حوزه است. مقاله حاضر بیشتر بر مدرسه و کلاس درس استوار است و هدف آن موانع موجود در فرایند درس پژوهی و ارائه راه کارهای مقابله با آن در مدرسه می باشد.

این مقاله توصیفی - پیمایشی می باشد و بررسی داده های این مقاله به شیوه پژوهش مشارکتی، کتابخانه ای جمع آوری شدند. روش گردآوری اطلاعات، روش (میدانی، کتابخانه ای) و ابزار (پرسشنامه محقق ساخته) مورد استفاده قرار می گیرد. داده ها با استفاده از پرسشنامه، مشاهده مشارکتی، یادداشتها و نظرات جمع آوری شدند و تجزیه و تحلیل گردیدند. نتایج حاصل از تحلیل داده ها نشان داد که درس پژوهی می تواند به عنوان الگویی مطلوب در توسعه حرفه ای معلمان مطرح گردد. گرچه استفاده از درس پژوهی با مشکلات و موانع اجرایی مواجه است اما برای هریک از آنها راه حل هایی را می توان ذکر کرد.

**واژگان کلیدی:** درس پژوهی، موانع موجود، ارائه راهکار، پژوهش مشارکتی

## مقدمه

درس پژوهی رویکردی برای توسعه ی حرفه ای است که طی آن معلمان با یکدیگر در جهت تدوین طرح درس، اجرا، مشاهده و تحلیل نتایج آن در جهت بهبود یادگیری دانش آموزان همکاری و مشارکت می نمایند. درس پژوهی یک تمرین توسعه ی حرفه ای می باشد که معلمان در آن تشریک مساعی و همکاری می کنند تا یک طرح درسی را تهیه و اجرا نموده و درس را به منظور جمع آوری داده های مربوط به یادگیری دانش آموزان مشاهده نموده و این مشاهدات را در جهت بهبود و اصلاح درس خود به کار گیرند. این فرایندی است که دبیران در آن درگیر می شوند تا چیزهای بیشتری در مورد تکالیف یادگیری موثر بیاموزند که منتج به پیامدهای یادگیری بهبود یافته برای دانش آموزان می شود (استیانک، ۱۳۸۹)

درس پژوهی الگویی برای بهسازی توانایی حرفه ای معلمان و روشی برای تولید دانش حرفه ای در مدرسه است و به معلمان فرصت می دهد تا روابط خود را با یکدیگر و با دانش آموزان بهبود بخشند و به همکاری با پژوهشگران آموزشی برای حمایت سیستماتیک از تفکر انتقادی، بازبینی و بازاندیشی در اندیشه و عمل آموزشی تشویق شوند (سرکار آرانی، ۱۳۸۹) این مدل پژوهش در کلاس درس عملاً بر چرخهی یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی شامل مراحل پنجگانه (تبیین مساله، طراحی، عمل، بازاندیشی و یادگیری) استوار است. ابتدا معلمان مسائل آموزشی مدرسه را بررسی می کنند و پرسش های پژوهش در کلاس درس را تبیین می کنند. سپس طرحی برای انجام دادن پژوهش مشارکتی خود پیشنهاد می کنند. آنگاه آن را به اجرا می گذارند. سپس به ارزیابی و بازبینی فرایند عمل انجام شده می پردازند. در این فرایند، یادگیری معلمان از یکدیگر به صورت مشارکتی سازماندهی می شود و

در عمل، ظرفیت مدارس برای تولید و به کارگیری دانش حرفه‌ای در مدرسه و گسترش امکان تغییر خود پایدار و مستمر افزایش میابد (همان‌منبع، ۴۰).

در مطالعه‌ی درس (درس پژوهی)، گروه‌های معلمان به طور منظم به مدت طولانی جلسه تشکیل می‌دهند. (از چند ماه تا یک سال) و روی طراحی، اجرا، ارزشیابی و بهبود یک یا چند پژوهش در کلاس درس کار می‌کنند. مطالعه‌ی درس (درس پژوهی) با استفاده از همه‌ی شاخص‌ها در بین معلمان ژاپنی بسیار محبوب است و ارزش بالایی دارد. این روش رکن اصلی فرایند بهبود مدارس است. منطق مطالعه‌ی درس (درس پژوهی) ساده است: اگر می‌خواهید آموزش را بهبود بخشید اثربخش‌ترین جا برای چنین کاری کلاس درس است (استیگلر، ۱۳۹۰).

در این بین موانعی در فرایند درس پژوهی وجود دارد که می‌توان با ارائه راهکارهای مناسب و استفاده از ایده‌های جدید آنها را برداشتف و گامی استوار در جهت بهبود وضعیت درس پژوهی برداشت.

## بخش اول: کلیات

امروزه بسیاری از کشورهای پیشرفته، اقتدار علمی خود را مرهون زیربنای نوین آموزشی و پیاده‌سازی روش‌های کاربردی در گسترش یادگیری دانش‌آموزان می‌دانند. درس پژوهی از جمله شیوه‌های مؤثری است که طرح‌ریزی اهداف آموزشی را با سرعت و ضریب اطمینان بالایی روبرو ساخته است. در حالی که پژوهش‌های معتبر بین‌المللی در زمینه رشد و توسعه حرفه‌ای کارگزاران آموزشی (به‌ویژه معلمان) بیشتر به پژوهش در مدرسه و کلاس تأکید دارند، شیوه‌های درس پژوهی با هدف «پژوهش مشارکتی در کلاس درس» روی بازسازی

فکری معلم و دانش آموز در یاددهی - یادگیری تمرکز داشته و معلمان را تشویق به افزایش مهارت‌های حرفه‌ای خود در حین کار می‌کند. در این شیوه اثربخش، گروهی از معلمان موضوع خاصی از برنامه درسی را انتخاب کرده و آن‌را به عنوان واحد کار طراحی، اجرا و ارزشیابی می‌کنند. سپس از محصول نهایی این چرخه در تغییر روش تدریس و بهینه‌سازی آن استفاده می‌شود. در عمل، یکی از اعضای گروه برنامه را اجرا کرده و دیگران نیز با هدف نیل به یک الگوی مشترک آن‌را مورد نقد و بررسی قرار می‌دهند. این مدل پژوهش در کلاس درس عملاً بر چرخه یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی شامل مراحل پنجگانه (تبیین مساله، طراحی، عمل، بازاندیشی، و یادگیری) استوار است. ابتدا معلمان مسایل آموزشی را بررسی می‌کنند و سوالات پژوهش در کلاس درس را تبیین می‌کنند. سپس طرحی برای انجام پژوهش مشارکتی خود پیشنهاد می‌کنند. آنگاه آن‌را به اجرا می‌گذارند و در عمل روند اجرا را به دقت مشاهده می‌کنند. سپس به ارزیابی و بازبینی موضوع می‌پردازند. در حین انجام کار، یادگیری معلمان از یکدیگر به صورت مشارکتی سازماندهی شده که در نهایت، ظرفیت مدارس را برای تولید و به کارگیری دانش حرفه‌ای و گسترش تغییر خود-پایدار افزایش می‌دهد. پژوهش‌های بین‌المللی نیز افزایش کیفیت تدریس معلمان، رادر کشورهای مختلف مورد توجه قرار داده است (حوریزاد، ۱۳۸۸).

این مدل پژوهش محور، معلم را در برنامه‌ریزی، طرح سؤال، اجرای روش، مشاهده فعال، بازخورد و بازاندیشی یاری داده تا با بهره‌گیری از حلقه‌های کیفی پژوهش، آموزش و یادگیری، به تبادل نظر، انتقال تجربه و تعامل با دیگر همکاران خود بپردازد. در کشورهای برخوردار از فناوری‌های آموزشی، الگوی درس پژوهی نقش ارزنده‌ای در پرورش حرفه‌ای معلمان، بهبود کیفیت تدریس، تداوم تغییر در رشد کیفی مدرسه و افزایش یادگیری

دانشآموزان ایفا نموده و درعین حال، مشارکت فعال معلم را در تبیین و تحقق اهداف بلند مدت آموزشی به همراه داشته است.

اما تحقق این ایده چندان ساده به نظر نمی رسد. اگرچه فراگیری مبانی درس پژوهی بسیار راحت است، اما هدایت مفاهیم آن مشکل و نیازمند تعامل تمامی عناصر درگیر می باشد. مهمترین مانع موجود، وجود فاصله بین مبانی نظری موضوع و پیاده سازی عملی آن از یک سو و عدم تشریک مساعی نهادهای ذیربط با معلم در برگزاری دوره های آموزشی است. معلم همانند کارشناسی است که باید به دنبال راهکارهای منطقی در رفع مشکلات دانش آموز باشد. یکی از شرایط لازم برای تحقق این گونه اهداف آموزشی، سهیم کردن معلم در شناخت مشکلات یاددهی - یادگیری است. به عقیده معلمان، مهم ترین و جذاب ترین بخش درس پژوهی آن است که معلم چشمان خود را برای دیدن کودکان باز کند. بدیهی است که تحقق چنین ایده هایی، کارآیی و اثربخشی نظام آموزش و پرورش را بالا خواهد برد. در این مسیر ناهموار ولی قابل دسترس، مؤلفه هایی از قبیل الزام به خروج از یک تنگنای آموزشی، احساس مسئولیت در قبال رشد و شکوفایی استعداد دانش آموزان، تجارب ملموس محقق با بیش از یک ربع قرن تلاش مداوم در عرصه آموزش و دسترسی به ذخیره ارزشمندی از سوابق دیگر همکاران هم طراز، از جمله دلایل قابل پذیرشی است که پژوهشگر باتکیه بر آن ها مصمم به پیمودن این مسیر و نتیجه گیری از بررسی علمی خود در این حوزه خواهد بود. همچنین محقق امیدوار است که با انجام این پژوهش، مسئولین آموزشی را در بهره برداری از نتایج آن یاری داده و ایده های منطقی جهت شکوفایی درس پژوهی و در نهایت، افزایش کیفیت آموزش مدارس از درون مفاد آن استخراج گردد. در این مقاله، پژوهشگر به دنبال یافتن پاسخ به این سؤال است که

موانع موجود در فرایند درس پژوهیچه هستند و راهکارهای عملی و سازنده جهت بهبود این برنامه چیست؟

## بخش دوم: مرور ادبیات و سوابق مربوطه

درس پژوهی در ابتدا از درون مدارس ژاپنی مطرح و توسعه یافته است. این فعالیت تاریخچه‌ای به قدمت بیش از ۱۴۰ سال در سامانه آموزشی این کشور داشته و در آن ریشه دوانیده است. مطالعات تطبیقی در نحوه آموزش معلمان در سه کشور ژاپن، آمریکا و آلمان زمینه‌های ترویج این رویکرد را در نظام آموزشی سایر ملل جهان مهیا نمود که نقطه عطفی برای تحوّل آموزشی در این کشورها محسوب می‌گردد. پس از آمریکا کشورهای چین، هنگ کنگ، آلمان، انگلیس، سنگاپور، استرالیا و مالزی نیز به انجام پژوهشهایی در این زمینه پرداخته و با مشاهده پیامدهای مثبت آن، اقدام به زمینه‌سازی و پذیرش مفاهیم این پدیده نمودند. بررسی‌های انجام‌شده بیانگر آن است که امروز از چین تا آمریکا، انگلستان و کشورهای حوزه خلیج فارس و آسیای میانه، برزیل تا اقیانوسیه و آفریقای جنوبی تا ژاپن، آهنگ تغییر و شوق به تحوّل در آموزش به گوش می‌رسد.

در سال ۱۳۸۰، دکتر محمدرضا سرکار آرانی برای بررسی آنچه معلمان ایرانی از درس پژوهی ژاپنی فرا می‌گیرند، پژوهشی را در مدارس ابتدایی تهران انجام داد. معلمان شرکت‌کننده علاقه زیادی به انجام یک تجربه ملموس از درس پژوهی نشان دادند. آنان این اطلاعات را به معلمان مدارس دیگر و والدین دانش‌آموزان نیز، منتقل کردند. در نتیجه، از سال ۱۳۸۳ تعداد قابل توجهی از والدین دانش‌آموزان به دیدار از کلاس‌های درس پرداختند. دکتر سرکار آرانی ضمن بیان چالش‌های اجرای این طرح در ایران، به لزوم بومی‌سازی آن نیز تأکید زیادی دارد. به عقیده وی: «مدارس ایرانی درس پژوهی را رویکردی مستمر برای بهبود تدریس در کلاس

درس می‌داند زیرا، این روشی است که معلمان سراسر دنیا به آن پاسخی مثبت داده‌اند» (سرکار آرانی، ۱۳۸۳).

درس پژوهی، یک حلقه پژوهشی است که در آن، معلمان به صورت گروهی پیرامون برنامه‌های درسی به پژوهش می‌پردازند. آن‌ها در ابتدا «تبیین مسئله» را مدنظر قرار داده که فعالیت گروه درس پژوهی را برانگیخته و هدایت خواهد کرد. مسئله می‌تواند یک سؤال عمومی (برانگیختن علاقه دانش‌آموزان به پژوهش) یا سؤالی جزئی‌تر باشد (بهبود فهم دانش‌آموزان از چگونگی جمع کردن مطالب برای تحقیق جزئی). سپس گروه به مسئله شکل می‌دهد و بر آن تمرکز می‌کند، به نحوی که بتواند در یک درس خاص کلاسی مطرح شود. معمولاً مسئله‌ای را انتخاب می‌کنند که از فعالیت‌های خود به دست آورده‌اند یا برای دانش‌آموزان دشواری‌هایی ایجاد کرده است. هنگامی که یک هدف یادگیری انتخاب شد، معلمان برای «برنامه‌ریزی» و «طراحی درس» تشکیل جلسه می‌دهند. اگر چه در نهایت یک معلم، درس را به عنوان بخشی از فرآیند پژوهش تدریس خواهد کرد، ولی خود درس محصول گروهی تلقی می‌شود. در اینجا هدف نه تنها تولید یک درس اثربخش بلکه درک چگونگی و چرایی کارکرد درس برای افزایش «فهم مطالب در میان دانش‌آموزان» است. اغلب، برنامه اولیه‌ای که گروه تولید می‌کند، در جلسه‌ای برای همه معلمان مدرسه مطرح می‌شود تا به نقد درآید. برای تدریس، تاریخی (زمان) معین می‌شود. معلمان گروه هر کدام نقشی را برعهده می‌گیرند و زمینه‌های لازم برای اجرای موفق درس در شرایط واقعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. هنگام شروع درس، معلمان در قسمت عقب کلاس می‌ایستند یا می‌نشینند. ولی زمانی که از دانش‌آموزان خواسته می‌شود سرجای خود تمرین کنند، معلمان ناظر، قدم می‌زنند، کار دانش‌آموزان را مشاهده می‌کنند و همچنان که درس ادامه می‌یابد از فعالیت دانش‌آموزان یادداشت برمی‌دارند. گاهی

به منظور تجزیه و تحلیل درس و بحث درباره آن در زمان دیگر، فیلمبرداری می شود. سپس معلمان، طی یک جلسه به نقد کار مشترک خود می پردازند. در این جلسه، معمولاً به معلمی که درس را آموزش داده است، اجازه داده می شود اول از همه صحبت کند و نظر خود را درباره چگونگی اجرای درس و مسائل عمده آن، اظهار نماید. سپس معلمان دیگر گروه معمولاً از دیدگاه انتقادی درباره قسمت هایی از درس که به نظر آنها مشکل داشته است، صحبت می کنند. «تمرکز بر درس است» نه معلمی که آن را آموزش داده است؛ هرچه باشد درس، محصولی گروهی است و همه اعضای گروه در مورد نتیجه برنامه خود، احساس مسئولیت می کنند. در واقع آنها از خود انتقاد می کنند. چنین کاری نه یک ارزیابی شخصی بلکه فعالیتی است که به بهبود فردی منجر شده و از همین رو حائز اهمیت است. معلمان گروه درس پژوهی با توجه به مشاهدات و بازخوردها در درس تجدید نظر می کنند. آنها ممکن است مواد آموزشی، فعالیت ها، سؤال ها و مسائل مطرح شده یا همه این موارد را تغییر دهند. تأکید آنها اغلب بر تغییر مواردی است که در جریان کلاس درس شواهد دقیقی مبنی بر ضرورت آنها یافته اند. زمانی که طرح درس تجدیدنظر شده آماده شد، در کلاسی متفاوت تدریس می شود. گاهی معلم درس، همان معلم قبلی است ولی در بیشتر موارد معلم دیگری از گروه پژوهشی، تدریس را برعهده می گیرد. یکی از ویژگی های این مرحله آن است که همه اعضای شورای معلمان برای شرکت در پژوهش به کلاس دعوت می شوند. حضور آنان در مدرسه ای بزرگ که تعداد معلمان جمع شده در یک کلاس آن احتمالاً از تعداد دانش آموزان کلاس بیشتر است، کاملاً شگفت انگیز به نظر می رسد.

یکی از ویژگی های درس پژوهی آن است که همه معلمان برای شرکت در پژوهش به کلاس دعوت می شوند. گاهی یک متخصص از خارج از مدرسه برای شرکت در جلسه دعوت

می شود. معلمان و ناظران، درس را نقد و تغییراتی را پیشنهاد می کنند. هنگام بحث درباره درس نه تنها یادگیری و فهم دانش آموزان بلکه فرضیه های اصلی درس پژوهی نیز مورد توجه قرار می گیرد. در پایان، درسی که معلم ها روی آن بحث کرده اند، همراه با نتیجه جلسات در یک کتابچه جمع آوری و منتشر شده تا معلمان دیگر نیز از آن آگاهی یابند. در حین اجرای این فرایند، معلمان بایستی مشتاق صحبت درباره عقاید و روش های خود بوده و علاقمند به همکاری با یکدیگر باشند. از دانش آموزان یاد بگیرند، روش تدریس را تغییر داده و ایده های جدید را آزمایش کنند (سرکار آرانی، ۱۳۸۴). درس پژوهی نیاز به تعیین زمان برای برنامه ریزی، مشاهده و بحث در باره طرح درس های پژوهشی معلمان دارد. متولیان امر باید با تمام امکانات و منابع، حمایت لازم را از گروه ها در زمان برخورد با مشکلات درس پژوهی معمول دارند. بدون تردید ایجاد محیطی که یادگیری معلم و یادگیری دانش آموز را بهتر کند، به حمایت از درس پژوهی کمک می کند.

اهمیت و ضرورت انجام این تحقیق از آنجا ناشی می شود که با بررسی های به عمل آمده مشخص گردید که تاکنون پیرامون موانع درس پژوهی در آموزش و پرورش تحقیقات کمی انجام شده است و به نوعی با کمبود تئوریک و خلا مطالب مواجه هستیم. از سویی دیگر اهمیت و ضرورت انجام این تحقیق از آنجا ناشی می شود که نتایج و یافته های این تحقیق می تواند برای پژوهشگران و علاقه مندان به این موضوع مفید قرار گیرد.

### **بخش سوم: بررسی و شناخت درس پژوهی**

درس پژوهی شکل اولیه ای از رشد حرفه ای معلمان در ژاپن است هدف آن بهبودی مستمر تدریس است به گونه ای که دانش آموزان بتوانند مطالب بیشتری را بیاموزند تمرکز اولیه آن نیز بر نحوه تفکر و یادگیری دانش آموز است (بختیاری: ۱۳۸۷)

تعریف عملیاتی یک دوره سیکل درس پژوهی عبارت است از:

- ۱- انتخاب یک کانون ( درس کانونی)
- ۲- برنامه ریزی برای مطالعه درسی
- ۳- تدریس درس، در جمع عمومی
- ۴- مشاهده عمیق درسی با محوریت هدفهای گروه
- ۵- گزارش دهی مستند
- ۶- بازاندیشی و تجدید نظر بر اساس تفکر گروه
- ۷- تدریس درس تجدید نظر شده
- ۸- مجدداً گزارش دهی مستند (بختیاری: ۱۳۸۷)

### **بند اول: مزایای فرایند درس پژوهی**

- ۱- عمق بخشیدن به دانش میان معلم و دانش آموز
- ۲- به اشتراک گذاری و طراحی بهترین شیوه تدریس
- ۳- کشف مشکلاتی که مانع از یادگیری دانش آموز است
- ۴- درک این که چگونه دانش آموز فکر می کند و یاد می گیرد
- ۵- یادگیری روش های تدریس موفق

۶- توسعه مهارت های مربیگری همکار

۷- بهبود یادگیری دانش آموزان بر اساس مشاهدات و ارزیابی

۸- پیش بینی تفکر دانش آموز

۹- جمع آوری و تجزیه و تحلیل داده های یادگیری و رفتار دانش آموزان

۱۰- حمایت از معلمان (رفیع پور، ۱۳۹۱)

### **بند دوم: اهداف درس پژوهی**

۱- ایجاد زمینه برای به اشتراک گذاشتن دانش و تجربه معلمان در مدرسه

۲- ارتقاء انگیزه معلمان در مطالعه منابع تخصصی برای توسعه دانش حرفه ای

۳- تسهیل شرایط شکل گیری سازمان یادگیرنده با گسترش فرهنگ یادگیری در مدارس

۴- ارتقاء دیدگاه معلمان در بهره گیری از روش های علمی (نظریه ها) در تحلیل و بررسی پدیده های آموزش و یادگیری کلاس

۵- اصلاح و بهسازی مستمر آموزش با تمرکز و توجه به فرآیند یادگیری دانش آموزان

### **بند سوم: موانع رشد و توسعه فرایند درس پژوهی**

رشد و توسعه پژوهش و تحقیق ممکن است با موانعی رو به رو شود که از آن جمله می توان به ضعف بنیادی نظام آموزشی، پی نبردن به اهمیت کار تحقیقاتی، عمقی نبودن فعالیت های پژوهشی و عدم اختصاص بودجه های کافی اشاره کرد. گام نخستین در امر تحقیق و پژوهش،

برخورد با موقعیت مسأله، در تعامل بودن با محیط، احساس مشکل داشتن، دچار ابهام و تردید بودن، دنیای اطراف را برای حل مشکل کاویدن و مهمتر از همه دردمند و درد آشنا بودن است.

در طول سال های گذشته به دلیل کمبود بودجه ها و اعتبارات پژوهشی، محققان دانشگاهی و علاقه مندان به تحقیقات و پژوهش موفق نشده اند به طور همه جانبه و جدی به پژوهش روی آورند. کمترین یافته های پژوهشی که با گذر از تنگناهای بسیار حاصل شده، اندک مورد توجه مدیران و تصمیم گیران جامعه قرار گرفته و یکی از مهمترین دل نگرانی ها و دلسردی های جامعه علمی و پژوهشی کشور این است که حاصل پژوهش های آنان مورد بی مهری دست اندرکاران قرار می گیرد سیاستگذاران عرصه های مختلف درتصمیم گیری ها و تصمیم سازی های خود کمترین توجه را نیز به آن ندارند.

به همین دلیل است که متأسفانه بسیاری از برنامه های کلان ما در حوزه های مختلف فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و .... پس از اجرای کوتاه مدت با مقاومت رو به رو شده و به عبارتی با شکست مواجه می شود و در این زمینه ممکن است سرمایه های فراوانی به هدر برود.

### **بند چهارم: برخی موانع و مشکلات درس پژوهی**

۱- واقف نبودن بعضی از مدیران بخشهای ستادی ادارات آموزش و پرورش به اهمیت

و جایگاه برنامه درس پژوهی

۲- نبود پشتیبانی علمی و نظارتی بخش های ستادی و علمی ادارات آموزش و پرورش

در اجرای برنامه درس پژوهی

۳- تقبل نکردن هزینه های مربوط به اجرای طرح درس پژوهی معلمان پژوهنده توسط

مدیران اجرایی برنامه معلمان پژوهنده

۴- ناهماهنگی ارزیابان گزارشهای معلم به علت برداشت متفاوت از روش درس

پژوهی

۵- نبود ابزار مناسب جهت ارزیابی گزارشهای معلم پژوهنده

۶- ضعف آموزش اقدام پژوهی به معلمان علاقمند به پژوهش

۷- تجلیل نامناسب از معلمان پژوهنده برتر

### **بند پنجم: چالشهای درس پژوهی**

➤ قصور در جدا کردن توصیف از تبیین

➤ اشتباه در تمایز شناختن اقدام با درس پژوهی

➤ خلط داده ها با شواهد

➤ ارائه داده های خام به جای داده های خلاصه شده

➤ اشتباه در ضبط مذاکرات جلسه

➤ اشتباه در مورد تعیین اعتبار و عدم اعلام آن به عنوان بخشی از فرایند پژوهش.

### بند ششم: ارائه راهکارهای مقابله با موانع درس پژوهی در مدرسه

۱- شروع کار با آمادگی لازم: ایجاد آمادگی، اولین مرحله در مطرح کردن

موضوع درس پژوهی است.

۲- معلمان مشتاق و متعهد: در گروه‌های درس پژوهی اگر اعضای آن به اجبار

مشارکت کنند به موفقیت نمی‌رسند. معلمان بایستی مشتاق صحبت کردن درباره

نظرات و روش‌هایشان بوده و علاقه‌مند به همکاری با یکدیگر باشند. از

دانش‌آموزان یاد بگیرند، روش تدریسشان را تغییر دهند، ایده‌های جدید را

امتحان کنند. نیازی به اعتقاد و باور حقیقی معلمان در ابتدا نمی‌باشد، اما چنانچه

درس پژوهی را به عنوان کار اجباری بجای داوطلبانه انجام دهند، احتمالاً تلاشها

به یک برنامه مؤثر و پایدار منتهی نمی‌شود

۳- زمان برای همکاری: درس پژوهی نیاز به تعیین زمان برای برنامه ریزی، مشاهده

و بحث درباره‌ی درس مورد پژوهش معلمان دارد که می‌تواند در ساعات

مدرسه یا ساعات خارج از زمان مدرسه برنامه ریزی شود. درس پژوهی نیاز به ۲

نوع زمان دارد:

الف) زمان برای جلسات اعضای گروه و بررسی برنامه درسی. (بهتر است در ساعات خارج از

زمان مدرسه باشد) قبل یا بعد از مدرسه یا تعطیلات آخر هفته

ب) زمان برای تدریس درس، مشاهده و بحث. (بهتر است در ساعات مدرسه باشد)

۴- وقتی مدارس برای اختصاص زمان با مشکل مواجه هستند،

سعی میکنند کار را از طریق الکترونیک و در فضای مجازی انجام دهند؛ بخصوص

در مواقعی که اعضای گروه در مدارس مختلف کار می‌کنند.

۵- حمایت مدیر: عالیت درس پژوهی نیازمند حمایت همه جانبه مدیری است که برای آن ارزش قائل باشد، درغیراینصورت اجراوپیگیری آن بسیار دشواراست.

۶- مدیران با تمام امکانات و منابع، حمایت لازم را از گروهها در زمان برخورد با مشکلات درس پژوهی معمول می دارند.ارسال کپی گزارشات و ارزیابی ها به مدیر توسط تیم درس پژوهی، باعث می شود تا او کاردرس پژوهی معلمان و مزایای آموزش ویادگیری برگرفته از آن را بهتر درک کند.

۷- حمایت های بیرونی: در درس پژوهی می توان از حمایت های بیرونی مثل مهارت متخصصان با تجربه استفاده نمود. توصیه های افراد آگاه به تعیین راه حل ها و اصلاح روشها کمک می کند. البته حمایت بیرونی یک شرط اصلی برای درس پژوهی نیست ولی برای گروه های کم تجربه می تواند مفید باشد.

۸- یک راه حمایتی دیگر می تواند فراهم آوردن شرایط دسترسی به منابع اطلاعاتی از جمله تحقیقات آموزشی و انواع دیگری از اطلاعات باشد که در پایه ریزی طرح درس مورد پژوهش قابل استفاده باشد.

۹- مشارکت گستردهٔ مدرسه‌ای: درس پژوهی وقتی قوی تر است که معلمان مدرسه، مشارکتی گسترده داشته باشند. زیرا به یادگیری معلمان از طریق همکاری گروه‌ها بدست می آید.

۱۰- جو همکاری گروهی در مدرسه: ایجاد محیطی که یادگیری معلم و یادگیری دانش آموز را بهتر کند، به حمایت از درس پژوهی کمک می کند. فضای بسته

می تواند روند درس پژوهی را برای معلمان سخت و مشکل کند. احساس ایمنی، و احترام به معلمان کمک می کند تا از یکدیگر سؤال بپرسند، ایده هایشان را توضیح دهند، ریسک های عقلانی کنند و در تعامل و بازخورد با یکدیگر باشند. معلمان نمی توانند بدون جو همکاری، مشارکت فعالی در درس پژوهی و فعالیت های مرتبط داشته باشند.

۱۱- هر تیم درس پژوهی برای تامین تنوع دیدگاه ها معمولا از ۳ تا ۶ نفر از معلمان هم پایه تشکیل می شود که در آموزش و تدریس و فرآیندهای مربوط به آن دارای مسئله یا مسائل مشترک بوده و به دنبال شناسایی و انتخاب راه حل مناسب برای رفع و یا کاهش آن هستند.

تبصره ۱: برای تشکیل گروه در صورت کافی نبودن تعداد معلمان در یک پایه تحصیلی، سایر معلمان علاقمند در پایه های مختلف تحصیلی نیز برای موضوع درس پژوهی پایه مورد نظر مشارکت می نمایند.

تبصره ۲: مدیر و یا معاونان مدرسه نیز می توانند به عنوان عضو و یا مسئول هماهنگی گروه مشارکت نمایند.

۱۲- گروه درس پژوهی باید خودگردان باشد و همه ی افراد از معلم با سابقه ی یک ساله گرفته تا معلمان با تجربه به صورت یکسان در آن شرکت کنند و نسبت به هم متعهد بوده و دانش خود را با یکدیگر مبادله کنند.

۱۳- فرصت های گردهم آیی و گفت و گو های حرفه ای در محیط های غیر رسمی را بیش از پیش فراهم کنید.

۱۴- شبکه های ارتباطی اثربخشی برای سهم شدن معلمان در ایده ها و تجربه های یکدیگر سازماندهی کنید.

۱۵- نقش هر یک از شرکت کنندگان را در نشست های آموزشی، حرفه ای و پژوهشی- به ویژه اموری که مانند درس پژوهی ماهیتاً مشارکتی است- به روشنی معین کنید.

۱۶- از زبان مشترک برای تبیین ایده های یکدیگر استفاده کنید و صبر کنید تا فهم جمعی از آنچه بیان می شود شکل گیرد.

۱۷- به فرآیندها و پی آمدهای (نتایج عینی) برنامه های نوسازی آموزش و یادگیری به صورت هماهنگ و موزون توجه نشان دهید.

۱۸- زمینه ها، اهداف و برنامه های عمل مشترک را به روشنی تبیین کنید.

۱۹- برای توانمندسازی خود و همکاران در جست و جوی چشم اندازها و ارزش های مشترک و ایده های قابل انتقال به فرآیندهای آموزش و یادگیری باشید.

۲۰- برای ترویج فرهنگ تعامل، گفت و گو و مشارکت، به شیوه های تازه ای مانند کاهش سلسله مراتب سازمانی برای سازماندهی امور بیاندیشید.

۲۱- توجه کنید که به سازی مستمر آموزش به ترویج الگوهای اثربخش آموزش و یادگیری نیازمند است و "تغییر" سناریوهای آموزشی امری زمان بر است. به این معنی که به سازی آموزش تنها به پرورش توانایی های فردی معلمان محدود نمی شود بلکه تجدید نظر در روش های تدریس و تأکید بیشتر بر روش های

آموزش و یادگیری گروهی و مشارکتی به مثابه فرهنگ آموزش را لازم دارد و فرایند تغییر سناریوهای آموزشی فرصت های یادگیری، تغییر و توانمند سازی معلمان را فراهم می آورد.

### بخش چهارم: فرایند درس پژوهی

درس پژوهی الگوی عملی بازبینی مداوم الگوهای ذهنی و بازاندیشی مشارکتی عمل کارگزاران آموزشی و الگویی موثر برای بهبود مستمر آموزش در مدرسه محسوب می شود (استیگلر، ۱۳۹۰). درس پژوهی به مثابه روش نوین پژوهش در عمل و هسته های کوچک تحول در آموزش، به گسترش پژوهش و تولید دانش حرفه ای در مدرسه کمک می کند. به علاوه بر فرایند یادگیری گروهی و به سازی مستمر (تدوین برنامه، اجرا، بازبینی و بازاندیشی، یادگیری و ترویج یافته ها) مبتنی است و فرصتی برای سهمی شدن کارگزاران آموزشی در تجربه های یکدیگر را فراهم می آورد.

این مدل پژوهش در کلاس درس عملاً بر چرخه یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی شامل مراحل پنجگانه (تبیین مساله، طراحی، عمل، بازاندیشی، و یادگیری) استوار است. ابتدا معلمان مسایل آموزشی را بررسی می کنند و سوالات پژوهش در کلاس درس را تبیین می کنند. سپس طرحی برای انجام پژوهش مشارکتی خود پیشنهاد می کنند. آنگاه آن را به اجرا می گذارند و در عمل روند اجرا را به دقت مشاهده می کنند، سپس به ارزیابی و بازبینی فرآیند عمل انجام شده می پردازند. در این فرآیند، یادگیری معلمان از یکدیگر به صورت مشارکتی سازماندهی می شود و در عمل، ظرفیت مدارس برای تولید و به کارگیری دانش حرفه ای در مدرسه و گسترش امکان تغییر خود-پایدار و مستمر افزایش می یابد.

تین مسأله: کمیته ای برای هماهنگی برنامه های درسی و مسایل مربوط به به سازی آموزش در هر مدرسه وجود دارد. سرفصل مسائلی که این کمیته بر اساس بازبینی نتایج برنامه های آموزشی یک سال تحصیلی ارایه می دهد، موضوع پژوهشی معلمان در مدرسه را تعیین می کند. مهم ترین سوالات پژوهشی در این مرحله با کالبد شکافی فرایندهای عمل آموزش و یادگیری و عوامل موثر بر آنها و ارزیابی هدف های آموزشی تعیین شده، کارکردهای هر یک از عناصر برنامه درسی، نتایج به دست آمده از کلاس های درس پیشین و دشواری ها و چالش های پیش روی معلمان تعیین می شوند.

طراحی: در این مرحله از درس پژوهی، همه ی معلمان، طی شرکت در بحث های گروهی در مورد سوالات پژوهشی مطرح شده، مثلاً بهبود تعامل بین معلم و دانش آموزان در فرآیند آموزش و یادگیری درس ریاضی به گفت و گو می پردازند. سپس در مورد محتوا و روش های تدریس استفاده شده در پایه های گوناگون برای موضوعات درس ریاضی بحث می کنند و به صورت مشارکتی به تهیه چند طرح درس معین برای به سازی روش های آموزش از طریق ترویج گفت و گوی میان دانش آموزان می پردازند.

عمل (اجرا): در این مرحله، یکی از معلمان، طرح درسی که با مشارکت همکاران تهیه شده است را در کلاس درس اجرا میکند و سایر معلمان به عنوان مشاهده گرانی فعال در کلاس درس حضور می یابند. آنان هر آنچه در کلاس درس در جریان است به دقت مشاهده میکنند و با روشهای گوناگون به جمع آوری داده های لازم پژوهشی می پردازند. در این مرحله معمولاً هر شرکت کننده نقش ویژه ای در کلاس درس دارد؛ یک معلم به ضبط ویدیویی فعالیت های کلاس درس می پردازد، معلمی دیگر فرآیند آموزش و یادگیری را به طور کلی ارزیابی می کند، معلم دیگری روی مشاهده مدیریت کلاس درس متمرکز می شود، دیگری ممکن است فقط

تعامل بین معلم و دانش آموزان خاصی را زیر نظر داشته باشد که به دلایل مسائل آموزشی، ذهنی، تربیتی یا میزان پیشرفت تحصیلی مشخص شده اند و احتمالاً نیاز به توجه، کمک و راهنمایی بیشتری دارند و معلم دیگری تعامل بین دانش آموزان در گروه های یادگیری کوچک را مشاهده و به جمع آوری اطلاعات می پردازد.

بازاندیشی: پس از تدریس، همه ی معلمان به صورت گروهی، مشاهدات خود را از کلاس درس با توجه به طرح درس مشارکتی اجرا شده به بحث می گذارند و به دقت بر اساس طرح درس ارایه شده، سوالات پژوهشی و شواهد عینی که از مشاهده فعال کلاس درس به دست آورده اند به ارزیابی عمل انجام شده (تدریس) می پردازند. در این جلسه هدف، موضوع تدریس، ابزار استفاده شده، روش های آموزشی، مسائلی که توسط معلم در کلاس درس مطرح شده، جزئیات ارتباط کلامی بین معلم و دانش آموزان که از نوار به دقت پیاده شده است و ویژگی های فردی و فعالیت های یادگیری هریک از دانش آموزان در کلاس درس به بحث گذاشته می شود و با توجه به شواهد و داده های جمع آوری شده از کلاس درس ارزیابی دقیقی از آنها ارایه می شود و تلاش می شود با تجزیه و تحلیل آنها پاسخی مناسب برای سوالات پژوهشی در کلاس درس پیدا شود.

یادگیری: در این مرحله از درس پژوهی، معلمان با بازنگری و بازسازی طرح درس اجرا شده بر اساس مشاهده و بازاندیشی و بحث هایی راجع به آن، پیشنهادهای جدیدی برای به سازی فرایند آموزش یادگیریارا می دهند و بر اساس آنها طرح درس نوین را تهیه می کنند و فرایند درس پژوهی را در چرخه جدید یادگیریدوبارها آغاز می کنند و تجربه های به دست آمده از عمل گذشته را آزمون می کنند. معلمان بر اساس آنچه یاد گرفته اند، برای غنی سازی یادگیری و مدیریت کلاس درس اثربخش، گام های عملی بعدی را طراحی می کنند. گزارش های مکتوب، کاربردی و

پژوهشی تهیه شده در فرایند تبیین مساله، طراحی، عمل، بازاندیشی، یادگیری و ترویج آموخته‌ها به عنوان دانش حرفه‌ای معلمان در مدرسه ترویج می‌شود.

## نتیجه‌گیری

به کارگیری درس پژوهی، برای بازسازی مدارس به عنوان سازمان‌های یادگیرنده، به توسعه‌ی فرهنگ حرفه‌ای نوینی در مدرسه‌یاری می‌دهد. فعالیت‌های مشارکتی، سهیم شدن در تجربه‌های یکدیگر، ترویج تصمیم‌گیری مشارکتی، آموختن از یکدیگر، ترویج تفکر انتقادی، غلبه بر ترس از یادگیری و "هراس از اصلاح"، به سازی رهبری آموزشی، طراحی و اجرای طرح درس‌های نوآورانه برای ترویج آموختن برای زیستن، تامل در اندیشه و نیاز دانش‌آموزان و مشاهده‌ی و ثبت دقیق داده‌های مربوط به پژوهش در کلاس درس برای به سازی سبک‌های آموزش و یادگیری، مهم‌ترین عناصر فرهنگ حرفه‌ای تازه است.

راهبردها ترویج درس پژوهی به گسترش این ایده‌یاری می‌رساند که آموزش امری رهنمائی است و توانمند سازی معلمان در فرایند تغییر تدریجی سناریوهای آموزشی محقق می‌شود. این راهبرد همگان را برای یادگیری از یکدیگر تشویق می‌کند و تغییرات مداوم، خود-پایداری و یادگیری-محور را در مدرسه و کلاس درس بنیاد می‌نهد. در این شرایط بیشتر معلمان به تدریج این احساس را پیدا می‌کنند که برای یادگیری به مدرسه می‌آیند و این پیش فرض رایج را که "وقتی من آموزش می‌دهم، دانش‌آموزانم یاد می‌گیرند" بازبینی می‌کنند و به تدریج به این بینش تازه می‌رسد که "وقتی من یاد می‌گیرم، دانش‌آموزانم یاد می‌گیرند."

معلم‌ان همواره برای توانمندسازی بیشتر خود، راهنمایی موثر دانش‌آموزان و به‌سازی آموزش و یادگیری گامی به پیش می‌نهند، اگر الگویی اثربخش برای تحول در سناریوهای آموزش پیدا کنند. نگارنده از آنها دعوت می‌کند درس پژوهی را به مثابه الگویی اثربخش در عمل بیازمایند. برای شروع درهای کلاس درس خود را به تدریج به روی همکاران بگشایند، آنها را به مشاهده فرایند تدریس خود دعوت کنند، پس از تدریس با آنها در باره کلاس درس و روش تدریس خود گفت و گو کنند، و در تجربه‌های یکدیگر برای به‌سازی تدریس سهیم شوند. در مرحله بعد طرح درس مشترکی طراحی کنند و با مشارکت فعال یکدیگر و همکاری پژوهشگران آموزشی آن را اجرا و بازبینی کنند. به این ترتیب همه ما در چرخه یادگیری (تبین مسأله، طراحی، عمل، بازاندیشی، و یادگیری) فعالی قرار می‌گیریم که به به‌سازی سناریوهای آموزشی کمک می‌کند و همه ما را به توانمندی‌های بیشتر و چشم‌اندازهای روشن‌تری می‌رساند.

درس پژوهی توانمندسازی معلم‌ان را در فرایند به‌سازی تدریجی و مستمر سناریوهای آموزش جست و جو می‌کند. کارگزاران و پژوهشگران آموزشی ایران را دعوت می‌کنم تا این پیش‌فرض پژوهشی را در فرهنگ آموزش و یادگیری ایران آزمون کنند و یافته‌های خود را برای ترویج یادگیری بین فرهنگی با سایر معلم‌ان جهان به اشتراک بگذارند.

### پیشنهادهای کاربردی

- ۱- پیشنهاد می‌گردد تا انگیزش لازم بین معلم‌ان از طریق در نظر گرفتن جوایز مادی و معنوی برای جلب معلم‌ان به انجام درس پژوهی به عمل آید.

- ۲- پیشنهاد می گردد تا همه ساله جشنواره انتخاب بهترین تحقیقات مبتنی بر درس پژوهی به عمل آید تا معلمان انگیزه لازم را برای درس پژوهی به دست آورند.
- ۳- پیشنهاد می گردد تا مدیران ضمن شناسایی موانع اجرایی انجام تحقیقات مبتنی بر درس پژوهی، اقدام لازم را برای برطرف سازی این موانع و تسهیل انجام پژوهش فراهم آورند.
- ۴- پیشنهاد می گردد تا مهمترین موانع قانونی درس پژوهی در مدارس مشخص و شناسایی شده تا بتوان برای رفع آنها تدابیر موثر و کارامدی اندیشید.
- ۵- پیشنهاد می شود به منظور افزایش تحقیقات مبتنی بر درس پژوهی بین معلمان دوره های آموزش روش تحقیق با تاکید بر روش درس پژوهی و روش های تحقیق کیفی به آنها آموزش داده شود.
- ۶- پیشنهاد می شود در ادارات آموزش و پرورش کارشناسان پژوهش مستقر تا معلمان بتوانند سوالات و ابهامات احتمالی را پیرامون روش های تحقیق درس پژوهی خود مطرح نمایند و بر طرف سازند.
- ۷- پیشنهاد می شود تا از طریق نظام پیشنهادات به بررسی مهمترین چالشها و نیازهای مدارس پرداخته تا از طریق درس پژوهی امکان انجام تحقیقات کاربردی فراهم آید.
- ۸- پیشنهاد می شود در پژوهشی مستقل به بررسی اثربخشی آموزش فناوری اطلاعات در افزایش و بهینه سازی تحقیقات معلمان در مقاطع مختلف با تاکید بر درس پژوهی پرداخته شود.

- ۹- پیشنهاد می شود که در تحقیقی جداگانه به بررسی و نیاز سنجی روش تحقیق و موضوعات مورد علاقه مدیران و معلمان مدارس پرداخته شود.
- ۱۰- پیشنهاد می شود که در پژوهشی به بررسی میزان استفاده از تحقیقات اقدام پژوهی انجام شده توسط معلمان در برطرف سازی مشکلات پرداخته شود.
- ۱۱- پیشنهاد می شود در پژوهشی به بررسی بانک اطلاعات موضوعات و چالشهای سیستم های آموزش و پرورش که با استفاده از اقدام پژوهی می توان به آنها پرداخت اقدام شود.

## منابع و مآخذ

- ۱- استیگر، جیمز و هیبرت، جیمز (۱۳۹۰). شکاف آموزشی: بهترین ایده ها از معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس، ترجمه سرکار آرانی، محمدرضا و مقدم، علی رضا. تهران: موسسه فرهنگی برهان (انتشارات مدرسه). چاپ سوم.
- ۲- بختیاری، ابوالفضل (۱۳۹۱). درسنامه درس پژوهی (فرهنگ آموزش - فرهنگ مدرسه).
- ۳- حوریزاد، بهمن (۱۳۸۸). درس پژوهی پژوهش مشارکتی کارکنان (تهران، ناشر لوح زرین
- ۴- خاکباز، عظیمه سادات و فدایی، محمد رضا و موسی پور، نعمت الله (۱۳۸۷). تأثیر درس پژوهی بر توسعه حرفه ای معلمان، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۴.
- ۵- رفیع پور، ابوالفضل، ۱۳۹۱، ارائه مدلی برای تحقیق در کلاس درس، مقاله دانشگاه شهید بهشتی کرمان
- ۶- سرکار آرانی، محمدرضا (۱۳۸۹). فرهنگ آموزش یادگیری. پژوهشیمردمگاران با رویکرد تربیتی، تهران: انتشارات مدرسه.
- ۷- ..... (۱۳۷۸). پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس: تجربه ژاپن در پرورش حرفه ای معلمان در مدرسه، فصلنامه تعلیم و تربیت، سال پانزدهم، شماره ۳ ی.
- ۸- علوی، مریم (۱۳۸۸) آنچه در باره اقدام پژوهی باید بدانیم، جزوه آموزشی منتشر نشده، اداره آموزش و پرورش شهرستان کرج

۹- قاسمی پویا، اقبال، (۱۳۸۹). آشنایی با مفهوم هدف ها و روش تحقیق برنامه معلم پژوهنده، پژوهشنامه ی آموزش و پرورش . تهران: پژوهشکده ی تعلیم و تربیت، تک نگاشت شماره ۴.

۱۰- ..... معلم پژوهنده کیست؟ پژوهش در عمل چیست؟ تهران: پژوهش نامه آموزشی شماره ۲۴- پژوهشکده تعلیم و تربیت .

۱۱- ..... (۱۳۸۰). راهنمای علمی پژوهش در عمل، تهران: پژوهشکده ی تعلیم و تربیت .

۱۲- مهر محمدی، محمود (۱۳۸۹). جایگاه پژوهش در آموزش و پرورش. اصفهان: فصل نامه آموزشی، پژوهشی و تربیتی آموزه شماره ۶.

۱۳- ..... (۱۳۸۹)، جستارهایی در پژوهش در آموزش و پرورش. تهران: پژوهشکده ی تعلیم و تربیت